

MAŁGORZATA ROZENBAJGIER¹

Romowie w oczach młodzieży²

Słowa kluczowe:

uprzedzenia społeczne, tolerancja, opinie uczniów o Romach, przyczyny uprzedzeń, możliwości zmiany postaw wobec Romów

Streszczenie

W społeczeństwie polskim zauważyć można przejawy uprzedzeń do Romów, zarówno u osób dorosłych, jak i u młodzieży. Większość badanej młodzieży uważa siebie za osoby tolerancyjne, a ich opinie o Romach są pozytywne oraz negatywne. Badani podają przyczyny uprzedzeń i negatywnego obrazu Romów, a także możliwości zmiany postaw wobec nich.

The Romani in the eyes of the youth

Key words:

social prejudice, tolerance, students' opinions about the Romani, causes of prejudice, possibility of attitude change towards the Romani

Abstract

Within Polish society the existence of prejudice against Romani people can be observed, both in adults as well as young people. The majority of the young people questioned consider themselves tolerant and their opinions about the Romani are both positive and negative. The researched group stated causes of the prejudice against the Romani and the negative image of the Romani as well as the possibility of a change in attitude towards them.

Wstęp

Uprzedzenia społeczeństwa polskiego do Romów są ciągle aktualne. Na podstawie badań przeprowadzonych przez Barbarę Weigl i jej zespół stwierdzono, iż u dzieci

¹ Doktor, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

² Artykuł jest wycinkiem z efektów badań statutowych *Aktywizacja jako czynnik (re-)integracji społecznej grup defaworyzowanych i marginalizowanych* prowadzonych przez Katedrę Pedagogiki Społecznej i Andragogiki w Instytucie Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

i młodzieży występuje silny polonocentryzm, czyli faworyzowanie Polaków na tle innych narodowości. Badani mieli pozytywny stosunek do mieszkańców Europy Zachodniej, w szczególności Włochów, Francuzów, Hiszpanów, a także narodów skandynawskich, jak też Niemców czy Brytyjczyków. Wyraźnie negatywna postawa występowała wobec takich narodowości, jak: Romowie, Arabowie, Rumuni, Żydzi, Ukraińcy, Rosjanie [Weigl 2008, s. 97]. Wyniki te nie dziwią, biorąc pod uwagę aktualną analizę rozkładu opinii społecznej. Dorosli Polacy najbardziej lubią Czechów, Słowaków, Hiszpanów, Włochów, Węgrów, Francuzów oraz Holendrów. Na drugim krańcu skali sytuują się Romowie, Arabowie, Rumuni, Serbowie, Ormianie, Czeczeni, Turcy [*Stosunek Polaków do innych narodów*]. Około 25% dorosłych Polaków nie chciałoby mieć za sąsiada Roma, muzułmanina, imigranta czy Żyda. Prawie 40% uważa, że należy ograniczyć napływ imigrantów do Polski. Ponad 40% Polaków twierdzi, że Romowie mają skłonność do przestępstw [CBOS 1998–2007].

Trzeba zadać pytanie o źródło tak negatywnych postaw u polskiej młodzieży. Szczególnie że dzieci i młodzież mają przeważnie dość mały kontakt z osobami z innych kultur. Dzieci uczą się postaw głównie przez modelowanie czy naśladowanie:

dzieci i ich starsi koledzy nie żyją w psychologicznej pustce [...]. Dzieci wrastają w kulturę swojego otoczenia, młodzi ludzie przyswajają stosunek do innych reprezentowany przez osoby dla nich znaczące [Weigl 2008, s. 96].

Skoro autorytety, takie jak rodzice czy nauczyciele, wyrażają się skrajnie negatywnie na temat niektórych narodowości, nie można się dziwić, iż dzieci mają poglądy podobne. Analogicznych w wydźwięku informacji dostarczają im media czy prozaiczne, często wulgarne i okrutne napisy na murach. To wszystko powoduje, że młodzież powoli staje się ksenofobami, czyli osobami obawiającymi się obcych narodów.

Ten rodzaj uprzedzenia wobec nieznanymi lub outsiderów powoduje w istocie strach przed nieznanymi, tajemnymi sferami w nas samych – przed czymś, co nieznanne i groźne, przed czymś, co zostało stłumione i co w formie projekcji zostaje przerzucone na Nich [Kristeva za: Ambrosiewicz–Jacobs 2003, s. 46].

Uprzedzenia społeczeństwa polskiego do Romów są ciągle aktualne. W obecnych czasach wiele mówi się o szeroko pojętej tolerancji. Należy być wolnym od uprzedzeń, szanować inne kultury, narody, religie. Czy te piękne postulatory mają jakieś znaczenie w naszym codziennym życiu? Wiele osób odpowie: tak, przecież szanujemy osoby należące do szeroko pojętej odmienności. Tylko że niestety istnieje wiele przykładów na to, iż słowa te są tylko pustymi deklaracjami. A przecież powinniśmy wszyscy być tolerancyjni. Należy więc naukę tolerancji zacząć już od najmłodszych lat. Kształtowanie pozytywnych postaw oraz zrozumienia i akceptacji wobec innych (osób chorych, niepełnosprawnych, Romów i osób o innej kul-

turze, wyznaniu) to zadanie spoczywające nie tylko na rodzinie, ale również na szkole.

Arthur S. Reber oraz Emily S. Reber traktują tolerancję jako:

postawę liberalnej akceptacji cudzych zachowań, wartości i przekonań. Niektórzy stosują ten termin z wysoce pozytywną konotacją, mając na myśli, że tolerancja wymaga stanowczej obrony cudzych wartości i afirmacji pluralizmu; osoba naprawdę tolerancyjna będzie stawiać opór wszelkim zakazom nałożonym na cudzą swobodę ekspresji [2000, s. 94].

Kwintesencją tolerancji jest prawo człowieka do postępowania zgodnie z wyrażanymi przez niego przekonaniami, nawet jeżeli nie podobają się one innym. Bycie tolerancyjnym oznacza niewywieranie na nikogo presji w celu zmiany jego przekonań, szacunek dla odmiennych, a nawet przeciwstawnych opinii i zwyczajów oraz wolność od uprzedzeń [Ambrosiewicz-Jacobs 2003, s. 21].

Poważny problem pojawia się jednak w przypadku osób, które tolerowane być muszą. Powody mogą być różne – inna religia lub inny naród, odmienna orientacja seksualna czy wreszcie niepełnosprawność. Nikt przecież nie chce być tylko „tolerowany”. Dlatego dopełnieniem słowa tolerancja powinna być akceptacja.

Podstawy metodologiczne badań własnych

Celem podjętych badań było poznanie opinii uczniów szkół gimnazjalnych, dotyczących tolerancji wobec Romów, spostrzegania tej grupy społecznej (jej cech pozytywnych i negatywnych) oraz wyodrębnienie przyczyn uprzedzeń, a także negatywnego obrazu społeczności romskiej. Badania miały również dostarczyć informacji dotyczących możliwości zmiany obecnej sytuacji Romów, prowadzącej w kierunku integracji oraz spójności społecznej.

Badanie młodzieży pozwala pośrednio poznać opinie ich rodziców, dotyczące badanego problemu, gdyż badana dorastająca młodzież często przejawia postawy swoich rodziców. Dlatego istotne jest poznanie tych opinii, by podjąć działania wychowawcze z młodzieżą odnoszące się do zmiany stereotypów, które są niejednokrotnie przenoszone do systemu wartości i poglądów w jej dorosłym życiu.

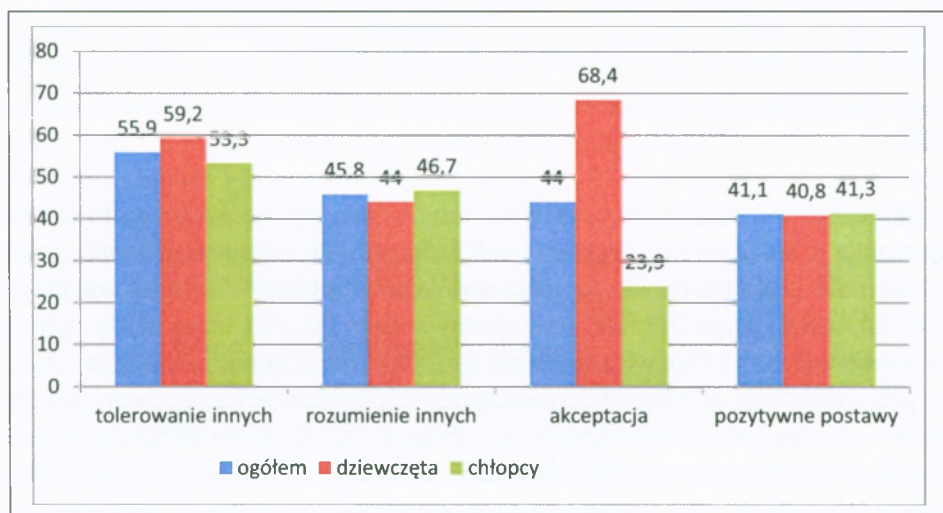
W badaniach zastosowano ankietę, w której zawarto pytania otwarte i zamknięte. Badani uczniowie mieli możliwość dokonywania wielokrotnej odpowiedzi. Poznano opinie 168 uczniów szkół gimnazjalnych, w tym 76 dziewcząt i 92 chłopców. Byli to uczniowie klas trzecich wybranych szkół gimnazjalnych. Badania przeprowadzono na terenie Małopolski w środowisku miejskim w 2008 r.

Wyniki badań

Uzyskane wyniki badań sugerują, że większość badanej młodzieży jest tolerancyjna. Wśród ogółu badanej młodzieży 69,6% uważa się za osoby tolerancyjne (w tym dziewczęta 71,1% i chłopcy 68,5%). Można więc przypuszczać, że badane osoby będą w przyszłości podejmować szereg działań dla dobra Romów. Jednakże pozostałe osoby, które określiły siebie jako nietolerancyjne (30,4%), mogą izolować się od tej grupy społecznej oraz okazywać wrogość wobec osób romskiego pochodzenia.

Większość badanej młodzieży zna termin tolerancja i potrafi go określić. Określenia te są zróżnicowane, jednakże wszystkie opisują ten termin jako pozytywne postawy wobec danej zbiorowości i jednostek. W grupie ogółu badanych 55,9% uważa, że jest to tolerowanie innych, 45,8% sądzi, iż jest to zrozumienie innych, 44% pojmuje tolerancję jako akceptację drugiej osoby, a 41,1% – jako pozytywne postawy wobec innych.

Dziewczęta, definiując termin tolerancja, uznały, że jest to akceptacja drugiej osoby (68,4%), tolerowanie innych (59,2%), zrozumienie innych (44%) oraz pozytywne postawy wobec innych (41,3%). Chłopcy określili termin tolerancja jako tolerowanie innych (53,3%), zrozumienie innych (46,7%), pozytywne postawy wobec innych (41,3%), a także akceptowanie drugiej osoby (23,9%). Dziewczęta z badanej grupy zdecydowanie częściej wskazują na akceptację jako konieczny warunek postawy tolerancji. Świadczyć to może o większej empatii i wrażliwości dziewcząt w tej grupie wiekowej, ich wyższym poziomie rozwoju społecznego (wykres 1).

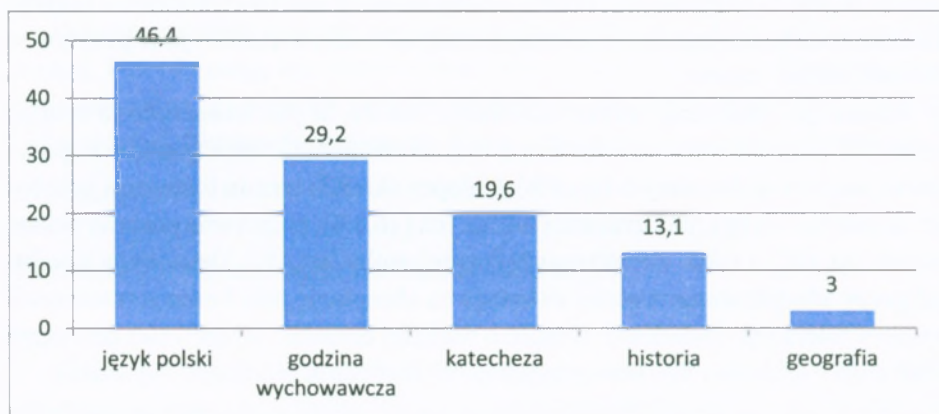

Wykres 1. Rozumienie terminu tolerancja, wartość w %

Źródło: badania własne. Ze względu na możliwość wielokrotnych odpowiedzi dane nie sumują się do 100%.

Rozwijaniu tolerancji u dzieci i młodzieży sprzyja omawianie tego problemu na lekcjach w szkole. W opinii 71,4% badanych problem ten był poruszany na lekcjach, natomiast 26,8% uważa, że nie omawiano go podczas lekcji, 1,8% nie ma zdania na ten temat.

Które przedmioty szczególnie sprzyjają kształtowaniu postawy tolerancji? Analiza uzyskanych odpowiedzi wskazuje, że najczęściej (46,4%) termin tolerancja omawiano podczas lekcji języka polskiego, według kolejnych 29,2% respondentów w trakcie godziny wychowawczej, 19,6% spośród badanych wskazuje katechezę, 13,1% ankietowanych lekcje historii oraz 3% na lekcje geografii (wykres 2). Podkreślić należy fakt, że ten problem omawiano na różnych lekcjach, a więc poszczególni nauczyciele dostrzegają potrzebę rozwijania tolerancji u młodzieży.

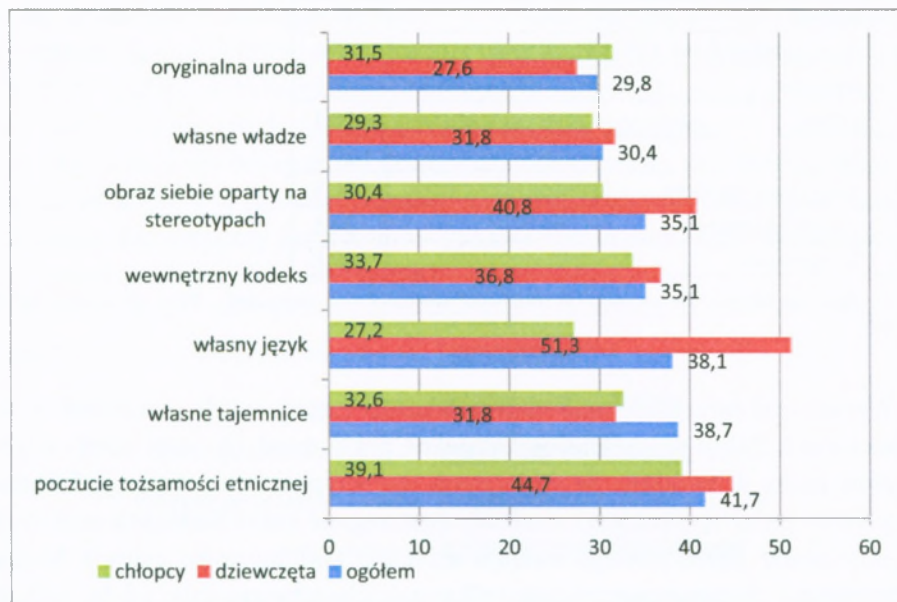

Wykres 2. Omawianie terminu tolerancja podczas lekcji, opinie respondentów w %

Źródło: badania własne. Ze względu na możliwość wielokrotnych odpowiedzi dane nie sumują się do 100%.

Młodzież dokonuje charakterystyki Romów dostrzegając pewne cechy, które występują w tej grupie społecznej. Ogół badanych charakteryzuje Romów jako społeczność posiadającą własną tożsamość etniczną (41,7%), własne tajemnice (38,7%), własny język (38,1%), wewnętrzny kodeks (35,1%), obraz siebie oparty na stereotypach (35,1%), własne władze (30,4%) oraz oryginalną urodę (29,8%). W przypadku tego pytania płeć różnicowała odpowiedzi w kategoriach: własny język – dziewczęta znacząco częściej niż chłopcy (51,3% wobec 27,2%, czyli różnica 24,1 punktu procentowego) zwracały na ten aspekt uwagę; istotne różnice były w kategoriach: obraz siebie oparty na stereotypach (40,8% dziewcząt wobec 30,4% chłopców, czyli 10,4 punktu procentowego) oraz poczucie tożsamości etnicznej (dziewczęta – 44,7%, chłopcy – 39,1%, czyli 5,6 punktu procentowego). W pozostałych kategoriach różnice w odpowiedziach dziewcząt i chłopców były

niewielkie, np. własne tajemnice (31,8% spośród dziewczynek wobec 32,6% spośród chłopców, czyli 0,8 punktu procentowego); porównaj wykres 3.

Wykres 3. Dominujące cechy Romów w opiniach respondentów, w %

Źródło: badania własne. Ze względu na możliwość wielokrotnych odpowiedzi dane nie sumują się do 100%.

W opiniach dziewcząt i chłopców o Romach znaleźć można wiele wypowiedzi pozytywnych. Wśród ogółu badanych 38,1% sądzi, że Romowie są muzycalni, 36,9% widzi ich przez pryzmat występowania w zespołach muzycznych, 29,2% uważa, że są kulturalni, 23,8% uczynni, 17,3% dobrzy i 6% pracowici. Natomiast negatywne opinie w grupie ogółu badanych dotyczą przede wszystkim przekonań, że Romowie nie pracują (72%), kłamią (47,6%), są niezaradni (45,8%), są leniwi (43,5%), żebrzą (38,1%), są nieuczciwi (37,5%), inaczej wyglądają (mają inny kolor skóry – 35,5%, są inaczej niż Polacy ubrani – 34,6%) oraz są agresywni (29,8%). Opinie młodzieży o Romach zostały zgrupowane w tabeli 1.

Tabela 1. Pozytywne i negatywne opinie o Romach

Opinie pozytywne w %		
1.	Są muzycalni	38,1
2.	Występują w zespołach muzycznych	36,9
3.	Są kulturalni	29,2
4.	Są uczynni	23,8
5.	Są dobrzy	17,3
6.	Są pracowici	6,0

Opinie negatywne w %		
1.	Nie pracują	72,0
2.	Kłamią	47,6
3.	Są niezaradni	45,8
4.	Są leniwi	43,5
5.	Żebrzą	38,1
6.	Są nieuczciwi	37,5
7.	Mają inny kolor skóry	35,5
8.	Inaczej się ubierają	34,6
9.	Są agresywni	29,8

Źródło: badania własne. Ze względu na możliwość wielokrotnych odpowiedzi dane nie sumują się do 100%.

Wyraźnie dostrzegalne jest nagromadzenie negatywnych przekonań o tej społeczności. Także najczęściej wskazywane przez młodych respondentów pozytywne cechy są związane ze społecznym stereotypem „muzykującego” Roma. Pozytywne cechy społeczności romskiej dostrzegane przez badanych można by popularyzować przez różnego rodzaju działania podejmowane celowo. Można przypuszczać, że negatywne opinie o Romach uległyby zmianie, gdyby badana młodzież miała możliwość nawiązywania bliższych kontaktów z tą grupą oraz jej bliższego poznania.

Postawy rodziców „przenoszą” stereotypy i uprzedzenia na wychowywane dzieci. Interesujące są więc opinie respondentów o ich własnych rodzicach, o ich postawach wobec tej mniejszości. Wśród ogółu badanej młodzieży 49,4% uważa, że ich rodzice chwala Romów za to, że umieją pięknie grać i śpiewać, 48,2% – za to, że z oddaniem opiekują się dziećmi. W przypadku tych analiz widoczne jest przypisywanie przez dzieci swoim rodzicom raczej pozytywnych, jednak stereotypowych opinii na temat mniejszości romskiej. Równocześnie 47,6% respondentów sądzi, że rodzice krytykują Romów za to, że nie pracują i żebrzą, 36,9% uważa, że rodzice widzą niechęć Romów do pracy i domaganie się przez nich świadczeń ze strony pomocy społecznej, krytykują ich za wróżenie (33%) oraz uważają, że wielu Romów jest nieuczciwych (26,8%).

Wśród ogółu badanych chęć nawiązania kontaktów z przedstawicielami romskiej mniejszości wyraziło 58,9%. Zauważyć jednak należy, że znacząco mniej badanych chciałoby wejść w bliższe interakcje ze społecznością romską. Swoją chęć zaprzyjaźnienia się z Romami wyraziło 41,7% respondentów. Podobna sytuacja dotyczy woli udzielania pomocy Romom, którą deklaruje 39,9% ankietowanych. Celowo podejmowane działania społeczne, zmierzające do poznania kultury, języka i społeczności Romów, zapewne zmieniłyby istniejącą sytuację.

Obok pozytywnych postaw, chęci podejmowania kontaktów i zaprzyjaźnienia się z Romami wyrażonych przez młodzież gimnazjalną mogą występować

niechęć i uprzedzenia do tej grupy społecznej. Spośród ogółu badanych 77 osób, czyli 45,8% całej zbiorowości, podaje przyczyny uprzedzeń Polaków do Romów. W tej grupie wprowadzono wewnętrzny podział uszczegółowionych przyczyn (wykres 4). Są nimi: nieznanostwo kultury romskiej (56%), brak osobistego z nimi kontaktu (45,8%), wyróznianie się Romów na tle innych (41,7%), postrzeganie ich jako imigracyjnego (wędrującego) narodu (40,5%), uznawanie, że izolują się od innych (33,3%). Dla takiej samej grupy respondentów (33,3%) przeszkodą w integracji społecznej są stereotypy myślenia polskiej większości, w dalszej kolejności własny, hermetyczny język Romów (32,1%) oraz uprzedzenia i dyskryminacja doznawana ze strony Polaków (23,8%).

Wykres 4. Przyczyny uprzedzeń wobec Romów, odpowiedzi w %, L = 77 = 100%

Źródło: badania własne. Ze względu na możliwość wielokrotnych odpowiedzi dane nie sumują się do 100%.

Przyczynami negatywnego obrazu Romów w grupie ogółu badanej młodzieży są: brak bezpośredniego kontaktu z Romami (47%), rywalizacja o dobra materialne (41,1%), predyspozycje osobowościowe Polaków (38,1%), poszukiwanie „koźłów ofiarnych” (38,1%). W 27,4% opinii Romowie nie występują w życiu publicznym, 26,2% respondentów dostrzega nieobecność Romów jako pozytywnych bohaterów w TV. Można z tych danych wyprowadzić wniosek, że młodzież zauważa podstawowy problem, będący przyczyną nietolerancji i uprzedzeń – nieznanostwo innych, obcych. Zarówno dziewczęta, jak i chłopcy podkreślają fakt, że brak znajomości kultury społeczności romskiej jest jedną z przyczyn uprzedzeń. Jeżeli czegoś nie znamy, to budzi to w nas niepokój, niechęć, a nawet lęk. W związku z tym staramy się tego unikać i nie nawiązywać kontaktów z daną grupą społeczną. Ponadto obiegowe opinie o społeczności romskiej, najczęściej o zabarwieniu ujemnym, nie zmniejszają uprzedzeń i nie motywują ludzi do podejmowania kon-

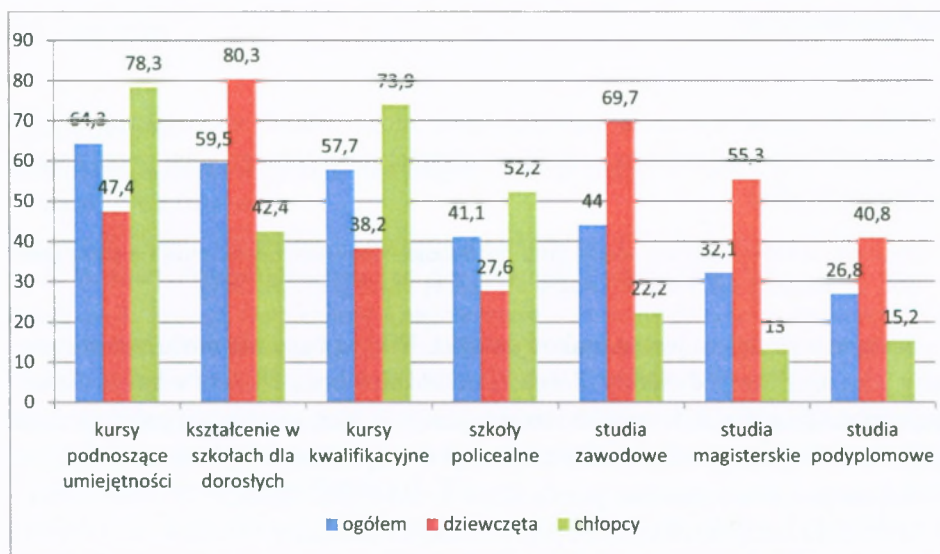
taktów i wchodzenia w bliższe interakcje z Romami. Zapewne dlatego negatywny obraz Romów nadal tak mocno występuje w społeczeństwie.

Badani zauważają, że można dokonać zmian w postawach wobec Romów przez różne celowe działania. Młodzież podaje szereg propozycji, które mogłyby zmniejszyć lub nawet zlikwidować negatywne nastawienie społeczeństwa wobec tej grupy etnicznej. W grupie ogółu badanych 44,6% uważa, że można zmienić postawy młodych ludzi poprzez wspólną zabawę (dyskoteki), wspólną naukę (44%), wspólne zadania (39,3%), wspólne gry sportowe (33,9%) oraz wspólne spędzanie czasu (28%). Zatem integracja, przebywanie razem to główna propozycja młodzieży, która ich zdaniem może zmienić postawy młodych ludzi wobec społeczności romskiej.

Młodzież dostrzega również możliwości zmiany postaw wśród dorosłych i podaje szereg propozycji, które mogą w tym pomóc. Postawy te można zmienić w opinii 42,3% ogółu badanych poprzez wspólną pracę zawodową, następnie przez występowanie Romów w TV (32,1%), odgrywanie pozytywnych ról w telewizyjnych produkcjach (32,5%), wspólne zadania (31,5%) oraz wspólne miejsce zamieszkania, bliskie sąsiedztwo (29,8%). Młodzież podaje propozycje, których realizacja mogłaby wpłynąć na zmianę w spostrzeganiu społeczności Romów. Są to różnego rodzaju formy dokształcania członków tej mniejszości. Wśród ogółu badanych 64,3% sądzi, że można zmienić obraz Romów organizując szkolenia podnoszące ich umiejętności, 59,5% sądzi, że można to osiągnąć przez kształcenie w szkołach średnich i zawodowych dla dorosłych, 57,7% kładzie nacisk na kursy zawodowe umożliwiające nabycie nowych kwalifikacji, 44% wskazuje studia zawodowe, 41,1% szkoły policealne, 32,1% studia magisterskie, 26,8% studia podyplomowe.

Zdecydowana większość dziewcząt (80,3%) uważa, że szkoły średnie i zawodowe dla dorosłych mogą pomóc w zmianie pozycji społecznej Romów. W następującej kolejności dziewczęta wymieniają jako przyczynę podniesienia statusu społeczności romskiej: studia zawodowe (69,7%), studia magisterskie (55,3%), organizowanie szkoleń podnoszących umiejętności (47,4%), studia podyplomowe (40,8%), kursy zawodowe umożliwiające nabycie nowych kwalifikacji (38,2%) oraz szkoły policealne (27,6%).

Nieco innych wypowiedzi udzielili chłopcy, którzy uważają, że obraz Romów mogą zmienić: szkolenia podnoszące kwalifikacje (78,3%), kursy zawodowe umożliwiające nabycie nowych kwalifikacji (73,9%), następnie szkoły policealne (52,2%), szkoły średnie i zawodowe dla dorosłych (42,4%), studia zawodowe (22,2%), studia podyplomowe (15,2%), a także studia magisterskie (13%). Wymienione dane zilustrowano na wykresie 5.

Wykres 5. Wpływ uczestnictwa edukacyjnego Romów na ich społeczny odbiór, w %

Źródło: badania własne. Ze względu na możliwość wielokrotnych odpowiedzi dane nie sumują się do 100%.

Dziewczęta kładą nacisk na podejmowanie edukacji w szkołach zawodowych i średnich dla dorosłych, natomiast chłopcy na kursy podnoszące kwalifikacje oraz kursy zawodowe, w tym rekwalifikacyjne. Dziewczęta dostrzegają więc potrzebę zdobycia wiedzy ogólnej, a chłopcy podkreślają konieczność przygotowania do podjęcia pracy zawodowej.

Na uwagę zasługuje fakt, że obie grupy dostrzegają potrzebę kształcenia i dokształcania dorosłych Romów. Spełnienie tego postulatu uwarunkowane jest jednak zmianą nastawienia tej społeczności do edukacji jako wartości, zaangażowania i celowych działań władz centralnych oraz terytorialnych na rzecz spójności społecznej. Zdaniem Łukasza Kwadransa:

Jednak edukacja wymaga obecnie nakładów finansowych i zaangażowania, a Cyganom często brakuje jednego i drugiego. Trudne warunki mieszkaniowe i niski poziom życia są powodem niechęci wobec inwestowania w oświatę. Brak też wśród Cyganów tradycji edukacyjnych, wielu rodziców jest analfabetami, a jeszcze inni uważają, że nauka prowadzi do zatarcia romskiej tożsamości [2005, s. 87].

[...] kolejnym problemem jest brak przygotowania osób do pracy z członkami mniejszości. Najczęściej nauczyciele, wychowawcy, rodzice i dzieci niewiele wiedzą o mniejszości romskiej, stąd wynika wiele trudności. Brakuje szkoleń dotyczących nie tyle pracy z Romami, co podstawowej wiedzy na temat tej mniejszości. Mimo że w ostatnim czasie dużo się pisze i mówi o Cyganach, to nadal brak konstruktywnego, profesjonalnie przygotowanego, ogólnopolskiego programu edukacyjnego przybliżającego Polakom tę zbiorowość [tamże, s. 87–88].

Podsumowanie

Elliot Aronson wymienia warunki, które mogą osłabić uprzedzenia. Pierwszym z nich jest wzajemna zależność oraz istnienie wspólnego celu, przez autora definiowane jako:

Sytuacja, w której dwie lub więcej grup potrzebuje siebie nawzajem i musi na sobie polegać, by osiągnąć cel, który jest ważny dla każdej z nich [1997, s. 581].

Drugim wymogiem jest jednakowy status. Nikt z grupy nie może być postrzegany jako szef czy podwładny. Jeżeli takie różnice będą istnieć, wówczas interakcja może przebiegać w sposób stereotypowy. W tym przypadku należy jednak spojrzeć inaczej niż przez pryzmat stereotypów – optymalnie byłoby zauważyć, jak błędne mogą być te utrwalone przekonania o człowieku. Zgodnie z trzecim warunkiem kontakt musi przebiegać na przyjacielskich zasadach. Sytuacje powinny być nieformalne, a członkowie grupy wchodzić ze sobą w kontakt na zasadzie równy z równym. Czwarty warunek to dojście do przekonania (przez realizację punktu piątego), że nasze poglądy dotyczące członka grupy, do którego moglibyśmy być uprzedzeni, są bardzo błędne. W innym przypadku mogłoby dojść do utrwalenia stereotypu przez uznanie cech konkretnej osoby jako wyjątku od reguły. Na koniec prawdopodobieństwo, że kontakt osłabi uprzedzenia, gdy normy społeczne, które promują i podtrzymują równość grup, regulują działanie w danej sytuacji. Normy społeczne mają potężną siłę – ich umiejętne wprowadzenie może doprowadzić do próby zrozumienia oraz porozumienia między grupami. Na przykład, jeżeli nauczyciel w szkole wzmacnia normę tolerancji i akceptacji, to uczniowie zmieniają swoje zachowanie tak, aby przyporządkować się normie [Aronson 1997, s. 580–581].

Olbrzymią szansą dla poprawy negatywnego obrazu społeczności romskiej byłyby integracja obu społeczności w różnych sferach życia społecznego. Mogłoby się to odbywać w placówkach oświatowych, na seminariach i konferencjach popularnonaukowych i naukowych, na różnego rodzaju imprezach kulturalnych, a także poprzez kreowanie i ukazywanie w środkach masowego przekazu pozytywnego obrazu Romów. Zdaniem Łukasza Kwadransa [2005, s. 88]

tylko przez bliskie poznanie drugiego człowieka możemy tworzyć sądy o nim i z powodzeniem zmieniać istniejące w naszej świadomości ograniczenia.

Bibliografia

Opracowania

- Ambrosiewicz-Jacobs J. [2003], *Tolerancja. Jak uczyć siebie i innych*. Kraków: Stowarzyszenie Willa Deejusza
- Aronson E. [1997], *Uprzedzenia: przyczyny i lekarstwa*. [W:] E. Aronson, T. D. Wilson, R. M. Akert, *Psychologia społeczna. Serce i umysł*. Poznań: Zysk i S-ka, s. 536–585
- Kwadrans Ł. [2005], *Odmienność i nietolerancja – romskie dziecko w społeczeństwie większości*. [W:] *Dziecko i jego środowisko. Prawa dziecka – dziecko krzywdzone*. Red. A. Steciwko, I. Pirogowicz. Wrocław: Wydaw. Continuo, s. 83–88
- Prokop J. [2005], *Problemy społeczne i edukacyjne dzieci romskich w Republice Czeskiej*. [W:] *Edukacja – różnica i tożsamość*. Red. K. Rędziński, I. Wagner. Częstochowa: Wydaw. Akademii im. Jana Długosza, s. 107–114
- Reber A. S., Reber E. S. [2000], *Słownik psychologii*. Warszawa: Wydaw. Nauk. Scholar
- Weigl B. [2008], *Stereotypy i uprzedzenia etniczne u dzieci i młodzieży – istota zjawiska i przesłanki zmian*. [W:] K. Białek, T. Halik, A. Marek, R. Szuchta, B. Weigl, *Edukacja przeciw dyskryminacji*. Warszawa: Stowarzyszenie Vox Humana, s. 95–105

Netografia

- CBOS 1998–2007. Portal Centrum Badania Opinii Społecznej: http://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty_1998.php–http://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty_2007.php
- Stosunek Polaków do innych narodów*. CBOS, luty 2011: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2011/K_013_11.PDF